

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav Světových dějin

Bakalářská práce

Ivo Šebek

Komparace dekolonizačního procesu v Indonésii a Malajsii

Comparison of the Decolonisation Process in Indonesia and Malaysia

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Luďa Klusáková, CSc.

Na této stránce bych rád poděkoval následujícím lidem, bez jejichž pomoci by tato práce nemohla vzniknout. Za dlouhodobou inspiraci k zájmu o region jihovýchodní Asie Azisovi Nurwahyudimu. Za metodologické vedení, trpělivost a otevřenost Mgr. Jiřímu Janáčovi, Ph.D., prof. PhDr. Luďe Klusákové, CSc. a PhDr. Karlu Kubišovi, CSc. Za věcné připomínky k tématu PhDr. Tomášovi Petřů, Ph.D. Za podporu a kritické čtení Bc. Filipu Jiroušovi a Bc. Martině Denemarkové.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 4. srpna 2016

.....
Ivo Šebek

Abstrakt

Autor předkládané práce porovnává průběh dekolonizace v jihovýchodní Asii na příkladech Indonésie a Malajské Federace. Ačkoliv obě země mají mnoho společného, kulturně, historicky, nebo například geograficky, průběh jejich osamostatňování od koloniální moci se v mnohém odlišoval. Text analyzuje možné příčiny těchto rozdílů komparací ekonomických, sociálních a politických dějin obou území v 19. a především první polovině 20. století. Vzhledem k rozsahu tématu se analýza zaměřuje pouze na vybrané oblasti, které se na základě existující literatury zdají klíčové pro rozdílný vývoj dekolonizace ve zkoumaných zemích. Jedná se především o tyto oblasti: přístup koloniálních zemí (Velké Británie a Nizozemska), průběh druhé světové války, řešení etnické otázky a role lokálních politických elit. Součástí práce je rovněž stručné shrnutí ekonomického a politického vývoje v období předcházejícím vyhlášení samostatnosti.

Klíčová slova:

dekolonizace

jihovýchodní Asie

Indonésie

Malajská federace

kolonialismus.

Abstract

The author of the submitted work compares the process of decolonization in Southeast Asia on the examples of Indonesia and the Federation of Malaya. Although both countries have much in common, culturally, historically, or geographically for example; the process of gaining independence from the colonial powers differed in many aspects. Text analyses probable reasons for these differences by comparative study of economic, social and political histories of both territories in the 19th and especially in the first half of the 20th century. Taking into account the extensive subject matter the analysis focuses only on selected areas that seem to be essential to the distinct development of decolonization in researched countries based on the existing literature. That involves particularly the approach of colonial countries (Great Britain and Netherlands), the course of World War II, solving the ethnical issue and the role of local political elites. This work also covers brief summary of economic and political development in the period preceding the declaration of independence.

Key words:

Decolonization

Southeast Asia

Indonesia

Malayan federation

colonialism

Obsah

1 Úvod.....	7
1.1 Malajský svět a problém vymezení objektu výzkumu.....	8
1.2 Komparace	8
1.3.1 Dekolonizace ve světovém systému	11
1.3.2 Způsob a důsledky aplikace metody	12
1.3.3 Kritika	13
2 Druhá světová válka.....	15
2.1 Indonéská zkušenost	15
2.2 Malajská zkušenost	18
2.3 Závěr a shrnutí	20
3 Dosažení nezávislosti.....	22
3.1 Indonéská cesta	22
3.2 Malajská cesta.....	25
3.3 Závěr a shrnutí	28
4 Ekonomická interpretace dekolonizace	31
4.1 Ekonomický pohled na Indonéskou nezávislost.....	32
4.2 Ekonomický pohled na Malajskou nezávislost.....	34
4.3 Závěr a shrnutí	35
Závěr	37
Seznam literatury	38
Monografie.....	38
Odborné články.....	39
Internetové zdroje	40

1 Úvod

Výrazem *Merdeka* je v malajštině i indonézštině označována nezávislost, případně svoboda. Tyto moderní asijské země rovněž pod tímto heslem slaví svůj den nezávislosti dosažené na koloniální zemi. Vnější podobnost těchto oslav je ale pouhým zdáním. Průběh dekolonizace se vlivem vnitřních i vnějších faktorů v obou zemích zásadním způsobem odlišoval a tyto odlišnosti mají své dopady na jejich národní identitu do dnešních dnů. Téma boje za svobodu rezonuje mnoha společnostmi a představuje nezastupitelnou součást národního mýtu, zpětně formulující jejich identitu. Z hlediska historické vědy je možné popsat průběh těchto událostí a poukázat na jejich příčiny, pakliže je však cílem badatele pochopit vnitřní logiku těchto procesů a zasadit je do širšího kontextu, stává se faktografický výklad založený na národně-historických narativech nedostačujícím. Vycházíme z předpokladu, že proces dekolonizace charakterizovaný vznikem nových národních států jako centralizovaných periferních jednotek na území bývalých kolonií, představuje specifickou etapu vývoje světového systému v kontextu širšího procesu modernizace, ve kterém strukturální socioekonomické faktory hrály významnou roli. Pro tyto účely se jako nejvhodnější jeví komparace vývoje dvou nově zformovaných států – Malajsie a Indonésie, které v rámci tzv. malajského světa představují reprezentativní typy průběhu dekolonizačních procesů

Komparace těchto dvou jednotek v rámci neomarxistické teorie světového systému Immanuela Wallersteina umožňuje překonat úzce národní perspektivu a analyzovat vznikající národní celky jako dynamické jednotky a do určité míry produkty spíše než aktéry celého procesu. Ostatně už samotná otázka data vzniku moderního indonéského státu, jeho správní formy i rozsahu, byla předmětem sporu s bývalou mateřskou zemí (nizozemské království) až do roku 2005.¹ Obdobně i podoba malajského státu se stala předmětem zpochybnování například ze strany Sukarnovy Indonésie v období nazývaném *Konfrontasi*,² ale i ze strany vnitřní opozice. Cílem této práce ovšem není primárně interpretovat rozdíly mezi oběma zvolenými státy na základě teorie světového systému, ale spíše na konkrétním případě aplikovat a ověřit explikační potenciál teorie samotné.

¹ JAKARTA GLOBE, *Netherlands Apologizes for Indonesian Colonial Killings*, dostupné z: <http://jakartaglobe.beritasatu.com/news/netherlands-apologizes-for-indonesian-colonial-killings/> [cit. 3. 8. 2016].

² Série přepadů malajských vojenských základen na severním Borneu ze strany Indonéské armády za účelem podpoření územních nároků Indonésie. Např.: PEČENKA M., LUŇÁK P. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, Praha 1999, s. 200.

1.1 Malajský svět a problém vymezení objektu výzkumu

Malajský svět je obtížně definovatelný výraz označující území zahrnuté do jednoho celku na základě své „malajskosti“, přičemž kvalitativní obsah této kategorie se flexibilně mění v závislosti na preferencích konkrétního aktéra. V literatuře tak lze narazit na definici jazykovou, etnickou, popřípadě kulturní. V obecném politicko-geografickém pojetí zahrnuje malajský svět oblasti dnešních států Indonésie, Malajsie, Bruneje, Singapuru a Východního Timoru.³ Způsob správy státních celků nacházejících se na tomto území, se v průběhu 20. století několikrát zásadním způsobem proměnil. Kolonizace, následovaná japonskou okupační správou a následná postupná dekolonizace jsou dokladem sdílené historické zkušenosti na tomto území. O to zajímavější je fakt, že průběh dekolonizace v jednotlivých oblastech regionu, byl zcela odlišný a to zejména v případě procesu dekolonizace nově zformovaných „národních států“ Malajsie a Indonésie.

Uvedené dva státy sdílejí mnoho společných charakteristik. Značná část místních etnik patří do austronéské jazykové skupiny a sdílejí jakési společné kulturní povědomí, například v podobě dietologických návyků. Většina zdejšího území se vyznačuje tropickým monzunovým klimatem. Společná je rovněž historická zkušenost s početnou čínskou menšinou a dlouhodobou evropskou kolonizací i jejím eventuálním koncem. Geografie regionu ho předurčuje ke strategickému postavení v rámci světového obchodu a životnímu stylu navázanému na říční a námořní dopravu. Tento výčet společných znaků samozřejmě není vyčerpávající, ale podtrhuje kulturně-historickou i, z globálního hlediska, socio-ekonomickou podobnost obou území.⁴

1.2 Komparace

Přes kulturní, geografickou, i historickou sounáležitost se historický proces dekolonizace v Malajsii a Indonésii ubíral odlišnou cestou. Pro zhodnocení role strukturálních faktorů, považovaných v rámci teorie světového systému za klíčové, se jako nejvhodnější jeví využití komparativní metody ve smyslu výkladové komparace – tedy s důrazem na hledání podobností a obecných principů v procesu dekolonizace.⁵ „Komparativní přístup vychází sice ze studia dějinných jevů obecné působnosti, je si ale vědom jejich variability v čase a prostoru. Nepovažuje žádný historický fenomén za tak univerzální a jednotný, aby jej bylo

³ FARRER, D. S, *Shadows of the Prophet, Martial Arts and Sufi Mysticism*, Berlin 2009, s. 26.

⁴ LAMOUREUX, F., *Indonesia, A Global Studies Handbook*, Honolulu 2003, s. 3–9.

⁵ SCHOLZ, M., *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*, in: *Sociální studia*, 1/2009, s. 74.

možno zkoumat pouze v jeho celku, a požaduje vymezení objektů (jež jsou nejčastěji totožné s národy či státy), v rámci nichž tyto jevy probíhaly a které jsou následně při komparaci postaveny vedle sebe.“⁶

Součástí dobré komparace musí být dobrý důvod pro její existenci. Zejména v historické vědě není žádoucí využívat tohoto nástroje samoúčelně. Rizika jsou nepřehledná. Od vytvoření dvou nesouvisejících analýz bez obhajitelné souvislosti, až po přílišné, reduktivní generalizování zkoumaných jevů za účelem jejich snazší komparace.⁷ Nehledě na riziko obvinění z účelového výběru komparovaného za účelem buď ideologickým, nebo jakýmkoliv jiným. Výhody tohoto postupu spočívají především v možnosti posouzení podobnosti a odlišnosti zkoumaných procesů v míře, bez použití této metody, pouze obtížně představitelné. Německý historik Jürgen Kocka tvrdí, že díky komparaci je možné identifikovat relativní důležitost strukturálních faktorů, jež by se jinak jevily nepodstatné. Díky společné existenci určitého faktoru v obou analyzovaných celcích můžeme argumentovat o jeho vlivu na další vývoj, nebo postupovat analogicky v případě opačném. Ojedinelost zkoumaného jevu se pak projeví teprve při zjištění jeho nepřítomnosti v ostatních komparovaných celcích. V takovém případě můžeme teprve konstatovat a analyzovat vliv unikátního faktoru na další vývoj.⁸

Komparativní metoda bývá kritizována, za to že zpochybňuje výjimečnost a jedinečnost historických jevů.⁹ Pakliže dochází k symetrické analýze procesu, který probíhá de facto synchronně, existuje nebezpečí vytváření mylného dojmu o nevyhnutelnosti výsledku, případně o jednotném směřování národních společností. Je proto namístě hledat další interpretační nástroje, s jejichž pomocí bude toto nebezpečí umenšeno a díky nimž se zkoumaný jev bude interpretovat jakou součást širšího vývoje. Dekolonizace, chápaná ve smyslu přechodu moci nad většinou území státního celku do rukou místních elit, je komplexní proces bez předem daného výsledku, zároveň je však nepopíratelné, že k pozvolné, nebo revoluční změně došlo po Druhé světové válce v mnoha kolonizovaných státech.

⁶ SCHOLZ, s. 77.

⁷ HROCH, M., *Úvod do studia dějepisu IV., Metody historikovi práce*, Praha 1983, s. 87–88.

⁸ KOCKA, J., *The Uses of Comparative History*, in: *Societies made up of history*, Edsbruk 1996, s. 198–209.

⁹ SCHOLZ, s. 69–87.

1.3 Teorie světového systému

Teorie světového systému nahlíží na vznik národních států jako na další evoluční stádium upravující distribuci práce v rámci popisovaného systému.¹⁰ Podstatou tohoto neo-marxistického diskursu je rozdělení světových regionů do ekonomických center a periferií v rámci mezinárodní dělby práce. Státy a regiony jsou definovány svým vztahem k ostatním státům a mají určité definované teritorium, v rámci kterého centrální autority požívají více či méně suverenity a moci vnější i vnitřní. Uvnitř těchto států působí skupiny lidí snažící se tyto jednotlivé vlastnosti státu oslabit, zachovat, nebo posílit, jelikož jsou na nich přímo nebo nepřímo závislé jejich podíly na příjmech ze světového systému.¹¹ Moderní národní stát tak představuje nejvhodnější formou interakce těchto skupin v rámci světového systému, jelikož poskytuje dostatečnou míru stability k zajištění statu quo, ale jeho síla zároveň nepřerůstá v institut ohrožující partikulární zájmy, zejména pak zájmy buržoazie. Díky těmto schizofrenním vlastnostem vykazuje světový systém, založený na existenci zformovaných národních jednotek, dlouhodobou stabilitu, zejména co se týče koncentrace kapitálu a rozložení světových ekonomických center. Západní Evropa jakožto místo vzniku tohoto systému nikdy v jeho historii nepřestala být jednou z jeho centrálních oblastí. Zájmy vlastníků kapitálu navíc vedou k eventuálnímu nezdaru snahy o mocenskou hegemonii jednotlivých států, jež by měla tendenci ohrožovat jejich zájmy.¹²

V takto definovaném systému, je pak možné dále zkoumat různé jeho projevy. Státy nejsou v tomto pojetí předmětem analýzy jako takové, ale skrze jejich zkoumání je možné poznat světový systém. Sám autor teorie zároveň prosazuje, s vědomím výše zmíněného, opuštění apriorního používání pojmu „národní společnost“ v sociálních vědách, jelikož se tento pojem stal v rukou národních historiků samozřejmým výrazem, popírajícím střídání takovýchto kolektivních identit v čase, i jejich neohraničenost.¹³ Wallersteinův model představuje ucelený myšlenkový rámec, v němž můžeme porovnávat oba vzniknuvší národní státy a hodnotit jejich roli v něm, respektive soulad jejich vývoje s předpokládanými zákonitostmi chování světového systému. Přijetí tohoto paradigmatu zvyšuje potřebu definovat popisovaná společenství, jeho zásadní výhodou je však vyvarování se apriorních termínů neodrážejících historickou realitu popisované doby a poskytnutí jasné struktury pro zkoumané hypotézy. V souladu s jeho ekonomickým nazíráním na historický vývoj, je rovněž

¹⁰ WALLERSTEIN, I., *The Essential Wallerstein*, New York 2000, s. 310–314.

¹¹ WALLERSTEIN, I., *The politics of the world-economy, The states, the movements and the civilizations*, London 1984, s. 29–30.

¹² HOLUBEC, S., *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina*, Praha 2006, s. 23–27.

¹³ WALLERSTEIN, *The Essential...*, s. 310–314.

zapotřebí tento aspekt ve výzkumu zohlednit.

1.3.1 Dekolonizace ve světovém systému

Proces dekolonizace je výsledkem změny v širších socioekonomických procesech, které v určitý historický moment přimějí dostatečně velkou část obyvatel kolonie k odporu proti centru. Ale pakliže je sociální a ekonomická realita v souladu s tou politickou a se zájmy jednotlivých skupin žijících v kolonizovaném území, není dekolonizace myslitelná. Typickými podněty dekolonizace jsou: nepřekrývání ekonomických a politických center kolonie,¹⁴ ekonomická a sociální vyspělost kolonizovaného území, úpadek moci centra, rozpory mezi politikou centra a zájmy významných skupin periferie. Na území kolonie pak dochází k formulování zájmů jednotlivých skupin, které v určitý okamžik vyústí v nastolení nového pořádku, který v rámci světového systému nabývá podoby nového národního státu. Míra násilí v tomto procesu je ovlivněna silou vnitřní a vnější opozice. Z pohledu světového systému je však dekolonizace pouze přeměnou jeho podoby, která je dokonce žádoucí z hlediska jeho dalšího fungování. Kolonizační výrobní model 19. století je totiž z pohledu nastupujících ekonomických center, ale i starých koloniálních velmocí nadále neefektivní.¹⁵

Sám Wallerstein zkoumá problematiku emancipace států amerického kontinentu pomocí ekonomické a sociální analýzy. V jeho rozboru jednotlivé skupiny obyvatelstva kolonií vyhledávají a formulují nejlepší cestu pro prosazení svých zájmů. Jejich postoje se díky proměnám ekonomické a politické situace mohou rovněž změnit. V koloniích má tento proces podobu snahy o dosažení národní nezávislosti, kdežto v neformálních koloniích má podobu nacionálního či sociálního hnutí. Souběžně s tímto procesem probíhá rovněž deinstalace lokálních kolaborujících skupin. Ve všech těchto případech se jedná o projev odporu proti nerovné výměně v rámci světového systému, tedy odpor proti vlastní periferialitě.¹⁶ Pakliže nezávislost na mateřské zemi nabízí alespoň domnělý benefit pro dostatečnou část elit, bude jí pravděpodobně dosaženo. Součástí tohoto hnutí se rovněž často stávají anti-systémové elementy dočasně kolaborující s těmi, jež v něm spatřují možnost vylepšit svůj status v rámci systému.¹⁷ Zásadním faktorem je rovněž síla mateřské země a to jak ekonomická, tak vojenská a její ochota tomuto procesu bránit.¹⁸ Takovýto pohled na proces dekolonizace si vyžaduje věnovat pozornost formaci center ekonomických a

¹⁴ Pakliže například kolonii ekonomicky dominuje jiný stát než kolonizátor, jedná se o silný dezintegrační faktor.

¹⁵ WALLERSTEIN, *The Essential*, s. 61–65.

¹⁶ WALLERSTEIN *The politics*, s. 80–84.

¹⁷ Jako například socialistická hnutí, vyhraněný nacionalismus, nebo předmoderní společnosti.

¹⁸ WALLERSTEIN, *The Essential*, s. 98–99.

politických na daném periferním území v kombinaci s ekonomickou analýzou. Díky tomuto postupu je možno posoudit soulad teorie s konkrétní praxí ve dvou zkoumaných zemích.

1.3.2 Způsob a důsledky aplikace metody

Tato práce se zabývá procesem dekolonizace tak, jak probíhal v politicky centrálních regionech pozdějších národních států Indonésie a Malajsie. Tedy především na ostrově Jáva a v jižních oblastech Malajského poloostrova. Součástí komparace je analýza postavení mateřských zemí v rámci světového systému, stejně tak i dekolonizovaných regionů. Analýza začíná zhodnocením významu japonské okupace během Druhé světové války. Japonské zapojení do tohoto konfliktu je zde popsáno především z pohledu politických dějů na obsazených územích. Tato část rovněž obsahuje krátkou interpretaci Japonské expanze, respektive Druhé světové války, v rámci Wallersteinovy teorie. V další kapitole je vyložen průběh dekolonizace v obou zemích. Funkcí této části je, seznámit čtenáře s problematikou obecně a zároveň postihnout veškeré podstatné skutečnosti, jež měly na dekolonizaci vliv. Pro tento účel nám postačí dostupná sekundární literatura respektovaných autorů. Poslední kapitola práce analyzuje ekonomické a sociální aspekty dekolonizace na základě dostupných makroekonomických údajů a sekundární literatury zabývající se ekonomickým a sociálním vývojem regionu.

Práce si tedy bere národní stát, jakožto základní rámec zkoumání, zároveň však bere v potaz jeho prostupnost, která je implicitně přítomna ve Wallersteinově transnacionálním přístupu (viz. 1.3). V souladu s logikou této metody je zde kombinován postup komparativní s transnacionálním paradigmatem. Druhým zkoumaným okruhem jsou makroekonomická data. Můžeme skutečně v souladu s Wallersteinovou teorií konstatovat periferiálnost obou zemí a jejich proměňující se vztah k centrálním, mateřským zemím? Zdrojem dat pro tuto analýzu jsou sborníky makroekonomických dat (viz. 3.1) a vydané ekonomické monografie. V obou kapitolách je zároveň kladen důraz na analýzu motivací různých sociálních a etnických skupin v době dekolonizace a jejich ekonomické zájmy. Vzhledem k nedostatku základních dat pro toto téma, se práce omezí na popis důležitých participujících skupin skrze analýzu sekundární literatury. Tento přístup nemá ambici předložit ucelený sociologický rozbor tamních společností, ale spíše doplnit výklad o další vrstvu, která je v souladu s neomarxistickým viděním světa. Na konci každé části je pak posouzen rozdíl mezi oběma státy a analyzována shoda zjištěného s logikou světového systému. Cílem je zjistit možnosti výkladu sociálních dějů v daném místě a době v souladu, případně nesouladu s Wallersteinovou teorií. Poskytuje nám toto paradigma nějaká nová vysvětlení? Nabízí teorie světového systému odpověď na

odlišný průběh dekolonizace v její podobě i načasování? Jaké důvody vedly k větší přitažlivosti revolučních změn v Indonésii a preference postupné reformy v Malajsii? Představovaly dekolonizační procesy výraznou změnu v postavení dekolonizovaných regionů? Na tyto otázky se pokouší nalézt odpovědi následující práce.

1.3.3 Kritika

Zvolený postup má mnohá úskalí, která vyplívají z použitých metod. V první řadě je třeba vzít na vědomí kritiku analýzy světového systému. Ekonomický redukcionismus, kterým se tento systém vyznačuje, má za následek marginalizování role státu jakožto svébytného aktéra. V případě Nizozemí ve 20. století je rovněž potřeba poukázat na rozpor mezi jeho relativní ekonomickou vyspělostí a slabou vojenskou silou. Je rovněž zpochybňováno tvrzení o absolutním úpadku úrovně na periferii a celkové nahlížení na její vztah s centrem.¹⁹ V případě zkoumání možnosti interpretace určitých historických jevů v souladu s kritizovanou teorií je však argument redukcionismu irelevantní. Je-li totiž v daném případě rozpor mezi teorií a historickým faktem, bude identifikována a poukázána. Pakliže je naopak teorie v souladu, neznamena to důkaz její univerzální platnosti. Nizozemská relativní ekonomická vyspělost se na vojenské síle země projevila například ve schopnosti porazit výrazně početnější Indonéské národní jednotky, bez zásadních²⁰ potíží i nedlouho po zdrcující okupaci země za Druhé světové války. Oprávněnost této části kritiky je tedy minimálně diskutabilní. Vztah periferie k centru byl pro studované období zásadním politickým tématem a jeho odraz v ekonomických vztazích zahraničního obchodu byl výrazně jasnější než v dnešní době globalizované ekonomiky. Z tohoto důvodu je ukazatel zahraničního obchodu pro danou dobu poměrně vypovídající. Kritika teorie světového systému se dále zaměřuje na jeho různé partikulární nedostatky od těch faktických, pro nedostatečné začlenění genderové problematiky, nevyjasněnost pojmu semi-periferie, teleologičnost celé myšlenkové konstrukce, jádro-centrismus a ideologický obsah celé myšlenkové školy.²¹ Tyto oblasti však nejsou pro tuto konkrétní analýzu podstatné, jelikož se nedotýkají její podstaty.

Druhá sada problémů pramení z použití komparativní metody, respektive jejího použití v kombinaci s transnacionální teorií světového systému. Rizika tohoto postupu rozebraná v kapitole 1.2, jsou umenšena právě díky kombinaci komparace a transnacionálního přístupu světového systémem a důslednou komparací každé analyzované oblasti. Důležité je rovněž

¹⁹ HOLUBEC, s. 128–132.

²⁰ Viz. Výsledky první (1947) a druhé policejní akce (1948).

²¹ Tamtéž.

mít na paměti pravidla pro správnou komparaci popsaná ve zmíněné kapitole.

2 Druhá světová válka

Období Japonské vojenské expanze znamenalo pro region jihovýchodní Asie krátké, ale zásadní přerušení kontinuity koloniální správy, jenž v některých oblastech, trvala již třetí století. Je namístě docenit psychologický efekt, který ústup bílých mužů u místního obyvatelstva vyvolal. Z faktu rychlého vítězství se Japonská správa snažila propagandisticky těžit po celou dobu okupace. Bezmála revoluční bylo i poznání, že Asiaté mohou porazit Evropany²² a dokonce je nechat pracovat za nuzných podmínek v táboře.²³

Navzdory japonským snahám, se s výjimkou Barmy v žádné další zemi regionu nevyskytlo významné vojenské hnutí, jež by otevřeně kolaborovalo s novými správci území. Totéž však neplatilo pro kooperaci nevojenských elit, jak uvidíme dále. Jestliže japonská propaganda hlásala novou éru vzájemné prosperity, cíl tohoto plánu se v čase války ať už pro krátkou dobu okupace, nebo pro neochotu Japonců přizpůsobovat své zájmy, nepodařilo naplnit. Velká část autorů se dokonce přiklání k tvrzení, že se jednalo čistě o propagandistická prohlášení, mající za cíl vyvolávat antiimperialistické cítění na dobytých územích. Japonská správa v první řadě zaujala uprázdněné místo po kolonizátorech a v plné míře se snažila využít přístupu k místním zdrojům.²⁴ V této kapitole si stručně rozebereme průběh tohoto období v Indonésii a Malajsii a to především s důrazem na události podstatné pro poválečný vývoj. Nebudeme tedy sledovat zápasení spojeneckých sil s císařskou armádou. Místo toho se zaměříme na, z hlediska dalších událostí v obou zemích, tři podstatné a komparovatelné faktory. Jedná se o formu ústupu a návratu koloniální správy a pak o průběh japonské okupační zprávy, to jest vztahy s místním obyvatelstvem, národním hnutím a nastavené ekonomické vztahy.

2.1 Indonéská zkušenost

V polovině května 1940 Německo napadlo a okupovalo Nizozemsko, jehož vláda včetně královny uprchla do Londýna. Nizozemská východní Indie vyhlásila Německu válku a internovala německé residenty.²⁵ Dosavadní Nizozemská neutralita v tomto konfliktu však nebyla pouze morální volbou vlády, ale také důsledkem skutečnosti, že většina zahraničního obchodu Nizozemí byla realizována s Německem, ale zámořský obchod a správa kolonií byly

²² OSBORNE, M. E., *Southeast Asia, An Introductory History*, Crows Nest 2000, s. 154–158.

²³ O Rusko-Japonské válce (1904-1905) panovalo v této oblasti a době minimální povědomí.

²⁴ Tamtéž, s. 160–161.

²⁵ DUBOVSKÁ, Z., PETRŮ, T., ZBOŘIL, Z., *Dějiny Indonésie*, Praha 2005, s. 250.

závislé na dobrých vztazích s Británií.²⁶ Rostoucí asertivita Japonců v regionu, kteří předkládali Nizozemcům v průběhu následujících měsíců stále gradující požadavky, postupně přerůstající meze suverenity nizozemské správy, ukazovala i v tomto případě na nefunkčnost politiky appeasementu. Toto období vyjednávání bylo ukončeno japonským ultimátem z května 1941, v němž byla požadována přítomnost japonských jednotek v souostroví a přístup k tamním zdrojům. Odmítnutí tohoto ultimáta, znamenalo konec diplomatických styků a vyjednávání o vzájemném vztahu.²⁷ 8. prosince 1941 vyhlásilo Nizozemsko Japonsku válku, čímž se přihlásilo ke společnému úsilí spojeneckých vojsk v regionu. Po pádu Singapuru (viz. 2.2) byla ještě v měsíci únoru svedena bitva o Javánské moře, v níž byla, díky japonské vzdušné převaze, zničena nesourodá nizozemská, britská, americká a australská flotila.²⁸ Jejím výsledkem byla japonské okupace většiny souostroví Holandské východní Indie. 5. prosince 1942 se pak vylodila japonská vojska na Jávě a dobila hlavní město Nizozemské východní Indie - Batávii.²⁹

Souběžně s těmito událostmi, byl stupňován nátlak indonéských nacionalistických skupin v čele s Indonéským politickým svazem – GAPI, na větší podíl místního obyvatelstva na správě státu. Rychlá Japonská expanze a zdržovací taktika nizozemské správy, však předešla jakýkoliv vývoj v této oblasti.³⁰ Nově nastolená japonská okupační správa sledovala několik souběžných cílů. Prvotním úkolem bylo nalézt na ostrovech skupinu místních elit, jež by dokázala zemi pro Japonce spravovat a vytvářet ideologický program. Tato skupina by pak dopomohla k zapojení obyvatel souostroví do válečného úsilí Japonska. Tímto způsobem mělo být docíleno efektivního využití lidských i surovinových zdrojů. Staré javánské elity, které tuto roli tradičně zastávaly, byly pro svůj dlouhodobý vztah s Nizozemci považovány za nespolehlivé.³¹ Za nejvhodnější spolupracovníky byli proto vybráni příslušníci mladého národního hnutí. Propuštění vězněných národních vůdců, zejména Muhamada Hatty a Sukarna, předznamenalo jejich spolupráci s novým režimem. Tito dlouholetí vůdci nacionálního hnutí byli společně s dalšími vystavováni dlouhodobým represím nizozemské správy a například sám pozdější prezident Sukarno byl s přestávkami v nuceném exilu již od roku 1930.³² Tito vůdci učinili racionální volbu. Rozhodli se spolupracovat s okupační

²⁶ MALLINSON, W., *From neutrality to commitment, Dutch foreign policy, NATO and European Integration*, London 2010, s. 5–10.

²⁷ DUBOVSKÁ a kol., s. 251.

²⁸ PEČENKA M., LUŇÁK P. a kol., *Encyklopedie moderní historie*, Praha 1999, s. 217.

²⁹ DUBOVSKÁ a kol., s. 251–252.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Více o vývoji vztahů na koloniální Jávě např.: BENDA, H. J., *Decolonization in Indonesia, The Problem of Continuity and Change*, in: *The American Historical Review*, Vol. 70, No. 4, 7/1965, s. 1058–1073.

³² DUBOVSKÁ a kol., s. 250.

správou, díky čemuž dostali možnost organizovat národní aktivity. Ačkoliv reálná moc byla v rukou Japonců, pro indonéský národní život a sebevědomí byla zkušenost organizovaných národních aktivit a vyjádření klíčová.³³ Autoři Dějin Indonésie z edice Lidových novin tuto koalici parafrázuji následovně: „Indonéština se stala hlavním komunikačním prostředkem mezi Indonésany.(...) Byla vybudována rozhlasová síť a Indonésané mohli poprvé slyšet v celém souostroví Sukarnovu indonéštinu, sice velebící velikost japonského císaře, ale přece jen indonéštinu.“³⁴

Jestliže docházelo ke sporadickému odporu vůči japonské okupaci, dělo se tak především ze strany nepreferovaných komunit a to téměř výhradně na území méně obydlených vnějších ostrovů. Jádrem souostroví tj. Jáva Sumatra, Bali a Lombok (dále jen "centrální ostrovy), zastávalo neurální, nebo přátelský postoj vůči Japoncům. Opozice proti okupantům se zde koncentrovala mezi lidmi se západním vzděláním zejména v Jakartě.³⁵ Na počátku okupace byla Japonci rychle rozprášena nepočetná konspirační skupina sestávající z levicově smýšlejících Indonésanů financovaná Nizozemci. Ostatní válečné konspirační skupiny v centrálních ostrovech nepomáhaly ani tak spojencům. Spíše se jednalo o organizace působící v Jakartě a méně intenzivně rovněž v Bandungu, které sloužili k vzájemnému informování a výpomoci. Jejich důležitost spočívala v jejich působení po válce a členové těchto skupin byli téměř výhradně příslušníci *Pemudy*.³⁶ I přes tuto skutečnost by ovšem bylo chybou mluvit o Druhé světové válce v indonéském souostroví, jako o bezproblémovém období národního rozkvětu. Fakt, že se většina odboje soustředila na území vnějších ostrovů, byl mimo větší loajalitu tamějších komunit k Nizozemcům (například jižní Sulawesi), dán také dalšími faktory. Jejich menší zalidněnost umožňovala stáhnutí se bojovníkům do vnitrozemských lesů v případě potřeby (mimo jiné Borneo)³⁷ a v neposlední řadě měla především východní část souostroví strategický význam pro spojenecké operace, kteří zde tedy soustředili intenzivnější zpravodajskou činnost. Určujícím faktorem pro zpětný obraz japonské správy souostroví se nakonec stala existence nucených prací venkovského obyvatelstva (*romusya*), v rámci kterých zahynuly tisíce Indonésanů kvůli těžkým pracovním

³³ OSBORNE, s. 160–161.

³⁴ DUBOVSKÁ a kol., s. 255.

³⁵ do roku 1942 Batávie

³⁶ ANDERSON, B., *Java in time of revolution, occupation and resistance 1944–1946*, Sheffield 2006, s. 36–40.; Pemuda je tradiční označení pro mladé Indonésany, kteří již nejsou dětmi, ale nemají ještě rodinu. Tito mladí muži často v historii ostrovů představovali důležitou hybnou sílu dějin.

³⁷ CHRISTIE, C. J., *A modern History of South East Asia, Decolonization, Nationalism and Separatism*, London 2010, s. 112–115.

podmínkám.³⁸

Ukončení japonské správy souostroví je přímo spjato s počátkem boje o nezávislost Indonésie (viz. 3.1). Z hlediska vojenských operací byly centrální ostrovy odsazeny britskými jednotkami koncem září roku 1945, tedy již po kapitulaci Japonska.³⁹ Z tohoto důvodu nezažila většina obyvatelstva souostroví takřka žádné vojenské operace ve svém bezprostředním okolí. Průběh roku 1945 byl ve znamení zvyšující se organizovanosti nacionálních jednotek. Původně Japonci organizovaná domobrana PETA se stala, společně s partyzánskými jednotkami páteří nové nacionální armády.⁴⁰ Vzhledem ke zmíněnému prolínání boje za nezávislost a konce války, postačí pro tuto část textu konstatovat, že se spojenecká vojska střetla, především na ostrovech Jáva a Sumatra, se spontánním i organizovaným odporem místního obyvatelstva, nejčistěji manifestovaném v bojích o město Surabaya, které se odehrály mezi 10. a 25. Listopadem 1945. Drtivá většina jednotek zajišťujících souostroví v tento moment byla britská. Podstatnou roli v těchto operacích hrály rovněž re-mobilizované japonské sbory.⁴¹

2.2 Malajská zkušenost

Z hlediska obrany Britského impéria před japonskou invazí, mělo postavení Malajského poloostrova zásadní význam. Společně se Singapurským přístavem byl poloostrov považován za bránu do Indie. Mimo důležitého postavení kolonie jakožto dodavatele některých strategických surovin, byl především Singapur díky svému přístupu k důležitým námořním trasám považován za místo zásadního strategického významu. Zdejší pevnost, považovaná za páteř asijské obrany, byla dlouhodobě připravována na útok z moře.⁴² Plán na obranu Malajského poloostrova byl však totálním debaklem a asi vůbec největší ranou Britské prestiži během celé války. Japonské jednotky projevily mimořádnou agilitu při pronikání zalesněnými oblastmi, čímž obcházeli hlavní opevněná stanoviště obránců a i díky své vzdušné převaze dokázali odříznout a dobít nejprve značnou část poloostrova a následně i Singapur. Město padlo 15. Února 1942.⁴³ Tato událost představovala zásadní trhlinu ve veřejném obraze Britského impéria, nemluvě o desítkách tisíc zajatých spojeneckých vojáků.⁴⁴ Při bližším pohledu na důvody britského nezdaru při obraně Malajského

³⁸ DUBOVSKÁ a kol., s. 256.

³⁹ PEČENKA a kol., s. 199–200.

⁴⁰ DUBOVSKÁ a kol., s. 255–265.

⁴¹ Tamtéž, s. 264–269.

⁴² PEČENKA a kol., s. 457.

⁴³ SKŘIVAN, s. 261.

⁴⁴ ZBOŘIL, s. 207–215.

poloostrova dojdeme navíc k závěru, stejně jako britská vláda, že na vině byl rovněž dosavadní způsob správy polo-autonomních sultanátů. Organizovat obranu devíti různých správních celků, se ukázalo být tváří v tvář rychle postupující a organizované japonské armádě neefektivní. Díky tomuto nezdaru byl tedy zdiskreditován správní systém jako takový a především celý *raison d'etre* britské správy, jenž pramenil právě z proklamované schopnosti ochránit tamní sultanáty.⁴⁵

Nově nastolená vláda praktikovala nevybíravou etnickou politiku. V souvislosti s událostmi v Číně nepovažovala etnické Čiňany za spolehlivé a příslušníci tohoto etnika byli vystavováni tvrdé represi, které si především na počátku okupace nezdali s etnickými čistkami. Naproti tomu byli Malajci vyzíváni ke spolupráci, byly respektovány jejich zájmy a dvory jednotlivých sultánů zůstaly nezměněny. Japonskou správou byl rovněž deklarován respekt k Islámu. Příslušníci Indického etnika byli rovněž vyzíváni k participaci a někdy i nedobrovolně rekrutováni do Japonci formované Indické národní armády. Tyto jednotky byly používány především jako pomocné sbory. Stejně jako v Indonésii, se i zde objevila japonská praxe využívání obyvatelstva k nuceným pracím. Na počátku okupace však pro tyto účely sloužili takřka výhradně zajatí spojenečtí vojáci.⁴⁶

V průběhu války nevyvinuli Japonci zásadní aktivitu směřující k nezávislosti tohoto území. Jejich správa považovala Malajsii za důležitého poskytovatele surovin, ale místní obyvatelstvo rozdělené na tři dominantní etnika Malajce, Indy a Čiňany, nevyvolávalo důvěru v možnost organizované národní jednoty, jenž by navíc jakkoliv vyhovovala Japonským záměrům.⁴⁷ Na druhou stranu se však místní obyvatelstvo neprojevovalo ani příliš proti japonsky. Jediné významné partyzánské hnutí byla Malajská protijaponská lidová armáda (dále jen "MPAJA"). Většinu jejich členů tvořili etničtí Čiňané většinou z pevninské části Malajsie⁴⁸ a dominantní vliv v ní měla Malajská komunistická strana (dále jen "MCP").⁴⁹ Jelikož byla právě tato skupina vystavena největší represi⁵⁰ a navíc měla informace o dění v pevninské Číně, není na tom nic překvapivého. Tyto jednotky představovaly v měsíci, který uplynul mezi japonskou kapitulací a příjezdem britské armády, jedinou akceschopnou ozbrojenou skupinu mimo kapitulované Japonsce. V tomto mezičase mezi japonskou kapitulací a obnovením britské správy proběhlo množství incidentů, jež naznačovaly nárůst

⁴⁵ HOLÍK, s. 14–16.

⁴⁶ TARLING, N., *The Cambridge History of Southeast Asia*, Cambridge 1992, s. 333–335.

⁴⁷ Tamtéž, s. 336–341.

⁴⁸ Více o problematice rozdělení Čínského obyvatelstva viz.: CHRISTIE, s. 28–51.

⁴⁹ TARLING, s. 336–341.

⁵⁰ OSBORNE, s. 121–122.

etnického napětí na poloostrově. Ty byly výsledkem působení japonské propagandy, která v průběhu války existující napětí ještě více rozmíchávala. Bylo by ale nepřesné dávat tyto problémy za vinu pouze Japoncům. Jejich propuknutí mělo spíše ekonomický základ, kdy zhoršující se životní podmínky, měly jako tolikrát v historii za následek prohloubení již existující nedůvěry. Zejména v posledním roce války se stávalo velice zřetelným, že japonská správa nedokáže zajistit fungující infrastrukturu pro potřeby obyvatelstva. Vznikaly tak paradoxní situace, kdy v oblastech produkujících rýži vznikali nespotřebované přebytky, zatímco ve městech a v oblastech produkujících exportní komodity byl zoufalý nedostatek potravin. Návrat britské správy, byl i z tohoto důvodu oslavován takřka napříč etnickými skupinami. Britové měli po svém návratu jasně vymezené cíle: zamezení dalších násilností, odzbrojení populace a obnova ekonomiky. Dosažení prvních dvou z těchto cílů velice napomohl vstřícný přístup MPAJA, jejíž komunisty ovládaná politické vedení se rozhodlo těžit ze svého politického kapitálu bojovníků proti Japoncům a organizovat odborové hnutí spíše než guerillové jednotky.⁵¹

2.3 Závěr a shrnutí

Z hlediska Wallersteinovy teorie byl tento konflikt posledním dějstvím zápasu Německa a dalších nastupujících mocností s USA o zaujmutí prázdného místa ve světové ekonomice po upadajícím Britském impériu.⁵² Jestliže přijmeme tuto interpretaci, můžeme japonskou expanzi vidět jako neomerkantilistický pokus o ukořistění regionálních surovin, trhů a pracovní síly na úkor nastupující supervelmoci. Mnoho autorů se shoduje na důležitosti japonského geopolitického postavení, jakožto motivu pro tuto expanzi. Omezené množství orné půdy a dalších zdrojů na japonském souostroví a relativně pozdější počátek vojensko-ekonomické expanze do sousedních méně mocných zemí, nutil Japonsko k dohánění zanedbaného. Zkušenost závislosti na světovém trhu, jenž na ekonomické potíže reagoval ochranou vnitřních trhů a oslabením růstu hospodářství ve 30. letech ukázala důležitost vlastního zajištěného trhu.⁵³

Druhá světová válka zásadním způsobem změnila svět. Toto tvrzení platí pro světové dějiny takřka univerzálně a námi sledované státy nejsou výjimkou. Psychologický efekt pádu evropských impérií byl v případě obou zemí náležitě využit japonskou propagandou. Avšak pouze v případě Indonésie, můžeme pozorovat rozsáhlou kolaboraci ze strany mladého nacionalistického hnutí. Malajské národní hnutí se v tomto období při porovnání

⁵¹ HOLÍK, s. 18–20.

⁵² WALLERSTEIN, *The politics*, s. 69–72.

⁵³ BEASLEY, W. G., *Japanese imperialism, 1894–1945*, Oxford 1987, s. 255.

s indonéským tak zásadně nerozvíjelo a některé jeho organizace dokonce prosazovaly ideu indonéské identity Malajců.⁵⁴ Fakt, že ani v jedné z komparovaných zemí nebylo znovunastolení koloniální správy důsledkem boje na tamním území, ale spíše vedlejším efektem použití nové americké zbraně, pocit slabosti Evropanů ještě umocňoval. Zcela jasně se rovněž ukázalo, že mateřské země díky přerušené kontinuitě správy nejsou nezbytnou součástí fungování státu a již vůbec ne garantem jeho bezpečnosti. Je však nezbytné diferencovat. Britské jednotky, se před očima místního obyvatelstva účastnily masivních pozemních, i když neúspěšných, operací při obraně před Japonci. Britské impérium profitovalo z aureoly vítězné mocnosti, jejíž mateřské území navíc nebylo obsazeno nepřítelem. V případě Nizozemí v podstatě nic z tohoto neplatí a tento nedostatek síly, ještě podtrhuje nepřítomnost nizozemských jednotek při znovuoobsazování Nizozemské východní Indie. Jediné co nizozemská vláda měla, byla podpora ze strany Británie přislíbená již za války Churchillem.⁵⁵

⁵⁴ HOLÍK, s. 18.

⁵⁵ MALLINSON, s. 26–29.

3 Dosažení nezávislosti

3.1 Indonéská cesta

Jak již bylo řečeno v kapitole 2.1. japonská správa byla, i přes jisté odcizení a rozpory, k místním elitám a jejich emancipačním snahám příznivě nakloněna. Tato vstřícnost v posledních měsících před japonskou kapitulací vyvrcholila 7. srpna 1945 založením Komise pro přípravu nezávislosti (dále jen „PPKI“). PPKI představovala výsledek dlouhých jednání mezi Indonésany a Japonci a jejím úkolem byla příprava vyhlášení nezávislého státu na území celé bývalé Nizozemské východní Indie.⁵⁶ Členové této komise v čele s do té doby k Japoncům loajálními, národními vůdci Sukarnem a Hattou doufali, že jejich brzy vzniknuvší stát dostane nějaký čas ke svému zakotvení před příchodem spojeneckých vojsk. Nizozemci a jejich spojenci by v takovém případě byli nuceni vyjednávat, či případně rovnou uznat existenci Indonésie jako hotovou věc. Nečekaně rychlá kapitulace Japonska, ke které došlo již 14. srpna,⁵⁷ však členy PPKI donutila tyto plány přehodnotit a hlavně urychlit. Nejproblematictější bodem podmínek kapitulace se ukázal být příslib Japonců udržovat status quo na jimi stále obsazených územích do doby příchodu spojeneckých vojsk. Ochota japonských velitelů tahat horké kaštiny z ohně za Nizozemce však měla značné limity. Nezávislost byla vyhlášena členy PPKI⁵⁸ a za přítomnosti mladých nacionalistů dne 17. srpna 1945. Jelikož se v důsledku jednalo o porušení podmínek kapitulace, vznikla dohoda, že představitelé japonské armády, kteří chovali k nacionálnímu hnutí sympatie, nebudou o ničem informováni a do ničeho zapojeni. To sice znamenalo horší přístup k tisku a rádiovému vysílání, ale nejednalo se o významnou překážku vyhlášení nezávislosti.⁵⁹

Nově vyhlášená republika musela překonat řadu vnitřních rozporů ve velice krátkém čase. Pouze díky obratnému manévrování prezidenta Sukarna se podařilo zamezit bezprostřednímu sporu o vedení nového státu mezi představiteli dříve kolaborujících elit a příslušníky protijaponského odboje. Ti druzí považovali zastoupení kolaborujících mužů v nové vládě za přítěž pro nadcházející jednání a v případě komunisty Tan Malakky a jeho stoupců hrály roli rovněž ideologické rozpory. Zásadní roli nakonec sehrála Sukarnova popularita napříč obyvatelstvem souostroví získaná především díky jeho rozhlasovým projevům v uplynulých letech. Díky ní se Sukarnovi podařilo zmírnit tyto rozpory

⁵⁶ ANDERSON, s. 30–64.

⁵⁷ PEČENKA a kol., s. 125.

⁵⁸ Zde se hodí poznamenat, že se formálně nejednalo o úkon PPKI, jelikož by takovéto prohlášení bylo vnímáno jako kolaborantské či přímo ke spojencům nepřátelské.

⁵⁹ ANDERSON, s. 61–84.

jmenováním významného představitele odboje a nekomunistické levice Sutana Syahrira prvním předsedou vlády na konci listopadu.⁶⁰ Koncem srpna byly, v reakci na vyhlášení nezávislosti, ale i konec války, rozpuštěny jednotky PETA, Heiho⁶¹ a další. Toto rozhodnutí připravilo nový stát o základ organizované armády a ještě dále podrylo jeho vyjednávací pozici. Bývalí příslušníci těchto jednotek však v následujících měsících a letech sehráli rozhodující úlohu při formování indonéské armády.⁶² Zásadní překážku vzniku nového státu však představoval postoj nizozemské vlády. Na konci roku 1946 opustily britské jednotky Jávu a Sumatru. Síla hnutí za nezávislost přesvědčila britskou vládu, zejména po prožité bitvě o Surabaya, aby prosazovala jednání mezi nacionalisty a Nizozemci za účelem vytvoření společného federálního projektu. Vláda jejího veličenstva se však dlouho nehodlala smířit s nástupem nacionalistů, které považovala za japonské kolaboranty a teroristy. Nizozemská veřejnost byla v těchto letech pravidelně informována tiskem o zvěrstvech páchaných nacionalisty a to především na obyvatelstvu vnějších ostrovů.⁶³

Součástí Sukarnova prohlášení nezávislosti je deklarovaná ochota prosazovat ji se zbraní v ruce. Pravdivost tohoto prohlášení byla paradoxně jako první otestována Brity, kteří byli coby spojenci Nizozemců zavázáni prosazovat jejich návrat na souostroví, a tak se zde jejich jednotky vylodily na počátku října. Následná bitva o přístav Surabaya trvající od 10. do 25. listopadu byla střetem mezi těmito spojeneckými jednotkami, k nimž byla zařazena i místní japonská posádka, a chaoticky se formujícími jednotkami nového státu. Z vojenského hlediska byl střet jasným vítězstvím spojenců. Ustavičná politická a diplomatická aktivita indonéské vlády ale dokázala vzbudit zájem Indonésanů i světové veřejnosti.⁶⁴ Události mezi vyhlášením nezávislosti 17. srpna 1945 a 27. prosince 1949, kdy Nizozemské království předalo Spojeným státům indonéskou vládu nad celým územím Nizozemské východní Indie s výjimkou Západní Papuy, je třeba i přes nepopíratelné oběti indonéských nacionalistů vnímat především v kontextu mezinárodního dění. V tomto období proběhlo mnoho střetů vojenských i diplomatických, a právě ty druhé nakonec rozhodly o dekolonizaci souostroví.

Rozpor mezi Nizozemci a Indonésany lze shrnout jako střet dvou koncepcí. Na jedné straně byl jednotný centralizovaný národní stát prosazovaný Sukarnem a na té druhé

⁶⁰ DUBOVSKÁ a kol., s. 263–267.

⁶¹ Pomocné sbory sestávající z Indonésanů, které byly na rozdíl od jednotek PETA přímo součástí Japonské armády s japonským velením. Počet jejich členů v době rozpuštění činil dle odhadů 42 000. Více například: Col. DAVES, J. H., *THE JAPANESE-SPONSORED MILITARY AND PARAMILITARY ORGANIZATIONS*, Dostupné z: <http://www.theindonesianarmy.com/?p=69>. [cit. 3. 8. 2016]

⁶² ANDERSON, s. 103–106.

⁶³ SRINIVASAN, K., *The Rise, Decline and Future of the British Commonwealth*, Basingstoke 2005, s. 97–101.

⁶⁴ DUBOVSKÁ a kol., s. 268–269.

Nizozemci prosazovaný federativní projekt s jejich participací a patronací. Tento záměr byl nacionalisty podezříván ze snahy zachovat nizozemský vliv pomocí podpory obav z javánské dominance ve vznikajícím státě a to jak ekonomické tak kulturní a politické. Nutno podotknout, že tyto obavy existují v mnoha oblastech souostroví i dnes. Indonéské vládě se navíc pouze obtížně dařilo prosazovat svou autoritu mimo centrální ostrovy souostroví, tedy Jávu a Sumatru. Pakliže na počátku konfliktu byly obě strany připraveny jednat, tato ochota byla omezena na vyjednávání o konkrétní podobě jejich projektu.⁶⁵ Dlouhodobá neschopnost najít shodu na podobě správy, vyústila ve dvě nizozemské takzvané policejní akce, první v červnu až srpnu roku 1947 a druhou na konci roku 1948. Jejich cílem, zejména ale té druhé, bylo zničit obranyschopnost indonéské armády a vynutit své požadavky silou. Jestliže z vojenského hlediska byly obě akce úspěchem Nizozemců, jejich politické dopady byly zcela opačné.⁶⁶ Důležitým úspěchem Indonésanů bylo udržení bojeschopnosti jejich jednotek. I přes značné strategické úspěchy Nizozemců bylo zřejmé, že nacionalistické hnutí a jeho jednotky není možné zničit bez použití rozsáhlého vojenského nasazení a to navíc se značným rizikem dlouhodobé občanské války. Nejenže tyto vojenské zásahy přesvědčily velkou část populace souostroví o nekalých záměrech Nizozemců, negativní efekt měly na obraz království i ve světě. Pro národní hnutí nebylo po těchto násilných zásazích obtížné přesvědčit veřejnost, že Evropanům nejde o nic jiného než o udržení politického vlivu a nikdy neumožní vznik nezávislého státu v jakémkoliv podobě.

Samotné propagandistické úspěchy Indonésanů u obyvatel souostroví by však pro zvrácení vojenských úspěchů Nizozemců nestačily. Nově vzniklá Organizace spojených národů byla v tomto období klíčovým dějištěm při vytváření nátlaku na Nizozemsko.⁶⁷ Při obou policejních akcích to byl právě tlak mezinárodního společenství, který donutil Nizozemce navrátit se k jednacímu stolu. Za indonéskou věc se zasazovali například Australané a indický prezident Nehru.⁶⁸ Rozhodující byl obrat pozice USA. Určité sympatie pro indonéskou nezávislost můžeme mimochodem spatřit již v příručce pro americké vojáky operující na souostroví.⁶⁹ Ohledy na nizozemského spojence brzy nahradila realita počátku Studené války. Součástí politických proudů spolupracujících s revolučním kabinetem při utváření nezávislého indonéského státu byli i komunisté s napojením na SSSR. Ti se pokusili v letech 1946 a 1948 o převrat ve vedení státu. Armáda se po krátkém váhání v obou

⁶⁵ OSBORNE, s. 180–181.

⁶⁶ CRIBB, R., KAHIN, A., *Historical Dictionary of Indonesia*, Lanham 2004, s. 347.

⁶⁷ MALLINSON, s. 29–77.

⁶⁸ PALMIER, L. H., *Sukarno, the Nationalist*, in: *Pacific Affairs*, Vol. 30, No. 2, 1957, s. 106.

⁶⁹ UNITED STATES ARMY SERVICE FORCES, *Instructions for American Servicemen in Dutch Indonesia during World War II*, Amsterdam 2009, s. 17–45.

případech postavila za Sukarna a Hattu.⁷⁰ Sukarno, ačkoliv s myšlenkami socialismu sympatizoval, byl zásadně proti tomu, co nazýval sovětským neo-koloniálním konceptem komunismu. Tento vývoj přesvědčil americké představitele, že hnutí není prosovětské a zaslouží si jejich podporu.⁷¹ V únoru 1947 varovaly USA Haagskou vládu, že pokud konflikt v Indonésii nebude ukončen, bude země vyřazena z Marshallova plánu. Kromě již zmíněného bylo záměrem USA navrátit nizozemské jednotky co nejrychleji do Evropy kvůli hrozícímu konfliktu se SSSR.⁷²

Krvavý konflikt si vyžádal desetitisíce obětí na obou stranách konfliktu i mezi civilním obyvatelstvem. 27. prosince 1949 Nizozemské království předalo Spojeným státům indonéskému vládu nad celým územím Nizozemské východní Indie s výjimkou Západní Papuy. Ačkoliv v následujících letech sporadicky pokračovaly ozbrojené střety, vojenská povstání a diplomatická jednání, můžeme toto datum označit jako definitivní vznik Indonéské republiky.

3.2 Malajská cesta

Bezprostředně po skončení druhé světové války byl návrat Britů zpět k moci poměrně bezproblémový. Neexistence sjednoceného národního hnutí. Územně a etnicky omezená koncentrace nezávislých ozbrojených jednotek. Územní spory se sousedním Thajskem. I to byly faktory, které tomuto návratu napomáhaly. V mezidobí mezi japonskou kapitulací a návratem britských jednotek došlo rovněž k etnickým nepokojům. Z dlouhodobého hlediska však měla japonská okupace stejný psychologický efekt jako v ostatních státech oblasti.⁷³ Koloniální správa se najednou nezdála jako samozřejmá a britská dominance jako neotřesitelná.

Neefektivita obrany proti japonské invazi a další válečné události přiměly Brity již v průběhu války vypracovat plán na reformu správy Malajského poloostrova. Plánovaná Malajská unie měla sjednotit různé správní celky na území Malajského poloostrova a zajistit jeho obyvatelstvu rovná politická práva. Tento plán vznikl na základě poměrně omezených informací, které měla londýnská vláda k dispozici o dění v okupované Malajsi. Vycházel z faktu, že většina proti-japonského odporu se soustředila v rukou etnických Číňanu, kdežto zbylá dvě hlavní etnika nebyla silně perzekuována a dokonce byla ochotna s Japonci do určité

⁷⁰ MOZINGO, D., *Chinese Policy Toward Indonesia, 1949–1967*, Sheffield 2003, s. 79.

⁷¹ PALMIER, s. 101–119.

⁷² MALLINSON, s. 29–77.

⁷³ HOLÍK, s. 20.

míry spolupracovat.⁷⁴ Jelikož bylo předpokladem londýnských plánovačů, že japonskou armádu bude potřeba na území Malajsie vojensky porazit a při těchto operacích nejspíše dojde i ke střetu s malajskou a indickou domobranou, byl tento unifikační plán nakloněn spíše zájmu etnických Číňanů. Historickou realitou koloniální správy totiž bylo, že zájmy polo-feudálně žijících Malajců byly v politické správě země upřednostňovány, kdežto Číňané a Indové byli považováni za ekonomické migranty. Vytvoření unie by znamenalo posílení ekonomicky silných menšin, jejichž angažmá ve veřejné správě bylo do té doby limitované.⁷⁵ Speciální postavení v tomto novém uspořádání připadlo Singapuru. Tento významný přístav měl být (a také byl) z Malajské unie vynechán a měl být spravován jako samostatná korunní kolonie.⁷⁶ Britští plánovači tím sledovali dva cíle: zaprvé bylo z jejich pohledu jednodušší udržovat si vliv nad takovýmto malým územím a zadruhé bylo zdejší majetné a většinově čínské obyvatelstvo považováno za pomyslný jazýček na vahách, který by zajistil čínskému etniku dominanci v Malajsii. Jak bylo řečeno, britská vláda sice zpočátku počítala s odporem Malajců, ale nebyla připravena předat vládu nad Malajsii do rukou etnických Číňanů. Nečekaně rychlá kapitulace Japonců a nedostatečná flexibilita britské Colonial Office měly za následek uplatnění tohoto plánu ve zcela jiných podmínkách než těch původně předpokládaných.⁷⁷

Etnické rozdělení Malajsie mělo pro poválečný vývoj klíčový význam. Politické rozdíly ale existovaly i uvnitř čínské komunity na základě různých ekonomických zájmů a totéž lze říci o vztahu mezi muslimy. Pakliže Britové spoléhali na svou prestiž získanou po osvobození okupovaného území pro provedení zamýšlených reforem, rozrůzněné a vágně formulované zájmy pevninských Číňanů, kteří představovali bezprostředně po válce nejdůležitější vyjednávací partnery, se ukázaly jako nepřekonatelný problém. Stejně tak rychlá organizace malajského politického národa. Velice zřejmým se neúspěch těchto centralizačních snah Britů jeví při pohledu na misi sira Harolda MacMichaela. Ten měl pod nátlakem neuznání jejich legitimacy donutit jednotlivé malajské sultány k podpisu smlouvy přesouvající jejich suverenitu na britského panovníka. V období mezi říjnem a prosincem roku 1945 se sice této misi podařilo nashromáždit podpisy všech vládců, ale následná vlna nevole nejen ze strany sultánů donutila Brity k postupnému přehodnocení jejich plánu.⁷⁸ Sultány v jejich odporu proti tomuto nátlaku mohutně podpořila malajská veřejnost, která se velice rychle a efektivně

⁷⁴ TARLING, s. 344–345.

⁷⁵ HOLÍK, s. 36–38.

⁷⁶ TARLING, s. 344–345.

⁷⁷ HOLÍK, s. 22–24.

⁷⁸ ALLEN, J. de V., *The Malayan Union*, New Haven 1967, s. 168–170.

zorganizovala v United Malay National Organization (dále jen „UMNO“) v čele s Onn bin Jaafarem. Ke kolapsu plánu na vytvoření Malajské unie přispělo množství různých faktorů. Zhoršující se bezpečnostní situace se vyznačovala značným etnickým napjetím, které ukazovalo, že budování jednotného politického národa je v daných podmínkách nerealizovatelné. Většinou čínská komunistická odbojová organizace MPAJA se stala hlavním zdrojem sociálního a etnického napětí, díky způsobu jakým prosazovala zájmy čínských komunistů. Obdobné nebezpečí se ale pro Brity začínalo formovat ze strany proindonéských radikálů v čele s dr. Burhanuddinem a jeho Malajskou národní stranou.⁷⁹

Britská Colonial Office tak již v létě 1946 opustila plán centralizace ve prospěch federalizovaného státu s méně inkluzivní definicí občanství. Výsledkem tohoto vyjednaného kompromisu mezi Brity a Malajci byl prvního února 1948 vznik Malajské federace. Tato federace uznávala svrchovanost malajských sultánů v jednotlivých státech. Souběžně s tímto sbližováním nastala zásadní změna strategie Malajské komunistické strany (dále jen „MCP“), která se sice bezprostředně po válce rozhodla prosazovat svůj vliv mírovými prostředky, ale získávání moci skrze odborové organizace a propagandu se ukázalo jako neefektivní. Členové MCP tedy vykopali uschované zbraně, které dostali často ještě od Britů a použili je proti jejich výrobcům a civilistům. Díky své provázanosti s čínskými komunisty a jejich tamnímu i místnímu odporu vůči japonské okupaci byla strana přitažlivá především pro etnické Číňany. Tuto skupinu můžeme navíc ještě dále zúžit, jelikož pro podstatnou část čínské komunity v zemi nebyla komunistická ideologie lákavou. Jednalo se zejména o bohatší Číňany žijící v úžinových osadách. Hlavní zájmy těchto lidí totiž spočívaly v obchodu v rámci Britského impéria.⁸⁰ Z pohledu kádrů MCP bylo tedy potřeba přistoupit k vojenskému vyřešení otázky dekolonizace a sociální revoluce. Podnětem pro toto povstání byly ale především události v Číně.

Události označované pod souhrnným názvem *Malayan emergency*⁸¹ se staly dalším podnětem pro změnu dosavadního unifikačního plánu. Ačkoliv guerilla neměla po dobu své existence nikdy více než 9000 členů, měla podporu v čínské squatterské komunitě, která sestávala z utečenců před ekonomickou krizí a občanskou válkou v Číně a neměli v Malajsií politické zastoupení. V momentě, kdy byl britskou správou doceněn rozsah problému této podpory, byl zahájen program přesunu více než půl milionu obyvatel těchto vesnic, spojený s důslednou aplikací propagandistických metod a sociálně ekonomických opatření. Ta zajistila,

⁷⁹ HOLÍK, s. 28–32.

⁸⁰ CHRISTIE, s. 28–51.

⁸¹ Nejbližší ekvivalent v českém jazyce by asi byl „Malajské povstání“, nebo „Malajská krize“.

že nenávist vůči velmoci a jejímu počínání nepřekročila u světové ani místní veřejnosti únosnou mez. Čínští povstalci ztratili jakoukoliv možnost být považováni za bojovníky za svobodu, jelikož britská koloniální správa ve spolupráci s většinou kooperujících stran pokračovala v přípravě vyhlášení nezávislého státu, což diskreditovalo jejich povstání. Navzdory tomu se jejich snažení až do roku 1954 nezdálo přímo ohrožené a působilo značné ekonomické škody.⁸² Toto období bylo dlouhou labutí písní MCP, ve které se straně nepodařilo přesvědčit většinu malajské populace o národně-osvobozeneckém charakteru jejího boje. Etničtí Malajci a postupem času i Číňané naopak více sympatizovali s koloniální armádou. Tento stav nejlépe dokládá i úspěšné pokračování bojových operací po vyhlášení nezávislosti Malajské federace ze strany nové vlády. Nejpozději na konci 50. let se stala MCP pouze lokálním nebezpečím.⁸³

Malayan emergency do značné míry obnovila legitimitu britské správy v očích Američanů i Malajců. Díky rozdělení čínské komunity dle ekonomických zájmů se dlouhou dobu (do roku 1949) nepodařilo vytvořit legitimní nekomunistickou reprezentaci etnických Číňanů. Po dlouhou dobu totiž nebylo jasné, jaká budou politická práva Číňanů v novém uspořádání a nebude-li nakonec přeci jenom přistoupeno ke vzniku multietnických stran. Vznik *Malayan Chinese Association* (dále jen „MCA“), lze v tomto kontextu považovat za naznačení budoucího vývoje. Snaha britské vlády o podporu vzniku neetnických politických stran byla sice dlouhodobě neúspěšnou, ale přesto docházelo k postupnému sblížení demokratických stran zastupujících hlavní tři etnické skupiny. Ty se domluvily na vytvoření společné kandidátky odrážející etnické složení volebních okrsků a tento přístup se nakonec ukázal jako nejúspěšnější. Britská představa o vzniku jednotného politického národa se tedy nenaplnila a to zejména díky dohodě UMNO a MCA, které byly schopny podpořit své požadavky uspořádání voleb v roce 1955 hrozbou masového bojkotu britské správy.⁸⁴ Definitivním datem vzniku nezávislé Malajské federace se stal 31. srpen 1957. Stalo se tak ve znamení vzájemné shody a v rámci Commonwealthu. Velká Británie si však udržela poměrně značný vliv na zahraniční politiku a obranu, což bylo dáno zejména velice omezenou schopností Malajsie vzdorovat komunistické guerille stále působící ve vnitrozemí.

3.3 Závěr a shrnutí

V obou zkoumaných zemích byla poválečná léta poznamenána násilím. Příčina tohoto

⁸² OSBORNE, s. 195–201.

⁸³ KHENG, Ch. B., *The Communist insurgency in Malaysia, 1948–90: Contesting the national-state and social change*, in: *New Zealand Journal of Asian Studies* No. 11, 6/2009.

⁸⁴ HOLÍK, s. 67–78.

násilí se však značně lišila. Kontrast mezi takřka okamžitými boji v Indonésii proti anglickým a posléze i nizozemským jednotkám a postupné přípravě přechodu moci, který i přes určité nátlakové akce probíhal ve vzájemné shodě i při společném postupu proti komunistickým jednotkám v Malajsii je očividný. Asi nejpodstatnější v této věci byla existence jasně definovaného a sebevědomého národního hnutí v Indonésii. Indonéští nacionalisté se navíc nemuseli obávat o bezpečnost svého státu. Vnitřní hrozby, ačkoliv nikterak marginální, byly považovány za zvládnutelné a nizozemská vláda měla spíše tendence k nim přispívat. Mimo jiné svou podporou separatistických hnutí na vnějších ostrovech. Mezi elitami obou národů panovala nedůvěra. Nizozemci si nebyli ochotni přiznat masovou podporu, které se těšili Sukarnovi nacionalisté a stále v nich viděli zrádce, fašisty a brzy také komunisty. Indonésané na druhé straně nespatovali v bývalé koloniální moci zajímavého a silného partnera při budování jejich státu. Na základě historických zkušeností panovala obava, že by se Nizozemci mohli po devastující válce chtít finančně zahojit na exportu indonéských surovin.

Nutnost vypořádat spornou hranici s Thajskem, narůstající ambice Indonésie a rovněž potřeba potlačit povstání MCP přesvědčila většinu Malajců o nezbytnosti postupu ve shodě s Brity. Obnovená koloniální správa byla i přes jisté přešlapy ochotná k bolestivým kompromisům. Zde je důležité poznamenat, že malajská dekolonizace šla cestou již prošlapanou Indií. Ekonomická základna britského panství byla navíc stále dostatečně lákavou pro ekonomické elity. Arbitrem a rozhodující silou byly v obou případech Spojené státy. Ty zajišťovaly ekonomickou obnovu obou evropských států a do značné míry i jejich bezpečnost. USA zastávaly názor, že dekolonizace je dobrým nástrojem boje proti komunistickému nebezpečí v jihovýchodní Asii, jelikož existence kolonialismus nahrává do karet revolucionářům. Efekt Suezské krize z roku 1956, ukázal, že bez podpory USA je britská pozice na mezinárodní scéně velice slabá.⁸⁵ Právě díky existenci komunistické guerilly a schopnosti Britů dohodnout se na postupu s malajskými politiky, byl postoj USA ke zdejšímu britskému působení pozitivní. Naproti tomu v momentě, kdy se Sukarnovým nacionalistům v Indonésii podařilo ukázat, že nemají zájem stát se satelitem Sovětského svazu a že jsou dostatečně silní takovému vývoji zabránit, ztratilo v očích americké diplomacie nizozemské panství v Asii jakékoliv opodstatnění a stalo se naopak nechtěným ohrožením jejich zájmů a především mezinárodního obrazu ve třetím světě. Jako zcela zásadní se jeví předválečná tradice vytváření národního programu mezi kosmopolitními elitami v Nizozemské východní Indii. Jelikož se na kolonizovaném souostroví mluví více než 300 jazyky a nespočetnými dialekty, byla jazyková otázka a její vyjasněnost zásadní pro

⁸⁵ SRINIVASAN, s. 29.

dlouhodobý úspěch nacionalistů. Ačkoliv většinu obyvatelstva zamýšleného státu tvořili Javánci, nebyl jejich jazyk určen jako nová indonéština, ale byla jím zvolena „přímořská malajština“ (dialekt malajštiny), která byla používána již v minulosti především mezi obchodníky.⁸⁶ Její zásadní výhodou bylo, že na rozdíl od javánštiny není sociálně stratifikovaná. Volba tohoto jazyka rovněž ukázala schopnost Javánců neprosazovat pouze své zájmy v novém státě coby většina. Malajský nacionalismus se do značné míry pouze odvíjel od toho indonéského. Britské angažmá bylo celkově lépe odůvodnitelné a nepůsobilo dojmem zhrzenosti. Etnická a politická diverzita malajského obyvatelstva si zkrátka žádala svého sudího.

⁸⁶ LAMOUREUX, s. 35–36.

4 Ekonomická interpretace dekolonizace

Při zjednodušeném výkladu teorie světového systému můžeme prohlásit, že politická realita je pouze odrazem ekonomických vztahů mezi státy centra a periferie, případně mezi jednotlivými regiony. Cílem této kapitoly je rozebrat základní makroekonomické údaje o zkoumaných zemích a posoudit do jaké míry skutečně korelují s politickým vývojem. Jak již bylo řečeno v úvodu nacionalistické (nebo socialistické) revoluce v zemích třetího světa byly často výsledkem spolupráce antisistémových skupin se skupinami hledajícími profit z nového uspořádání v rámci světového systému.⁸⁷ Úspěch této spolupráce byl však dosažen až v momentě, kdy míra organizovanosti kolonizovaných přesáhla ochotu, případně schopnost, kolonizátorů pokračovat. Dle Tonyho Smithe byl kolonialismus přímým důsledkem neschopnosti periferních států vypořádat se s nároky, které na ně asertivní evropské kapitalistické státy kladly.⁸⁸ V průběhu první poloviny 20. století nastal v celém regionu vzestup menších producentů v mnoha odvětvích tamních ekonomik, místní buržoazie tedy počala nahrazovat například u pěstování exportních komodit do té doby dominující produkční model plantáží.⁸⁹ Místní elity zároveň dospěly k závěru, že jsou již dostatečně připraveny na převzetí státních struktur a na jejich utváření dle vlastní potřeby. Již v předválečném období ztratily primární suroviny v důsledku světové hospodářské krize na ceně a výhodnosti, tedy i klasický kolonialismus ztratil jeden z důvodů své existence, nebo ještě přesněji výhodnosti. Pakliže cena komodit klesá, nastává éra reindustrializace, která vytváří jiné nároky na pracovníky i na podobu ekonomiky, která ale příliš neodpovídá tradiční podobě koloniální zprávy.⁹⁰ Velice vulgárně by se dalo konstatovat, že kolonialismus skončil, protože již nebyl výhodný pro nikoho ze zúčastněných.

Společným jmenovatelem změn světové ekonomiky po druhé světové válce bylo snižování celních a dalších obchodních bariér, které dříve ochraňovaly postupně se rozpadající neo-merkantilistická impéria. Nečekaně rychlá obnova Evropy, změna importního portfolia, kdy Británie i Nizozemsko dovážely stále více zpracovaných produktů a nátlak USA na ukončení modelu ochranných celních zón, na němž byla impéria ve svých posledních

⁸⁷ WALLERSTEIN, *The politics*, s. 82.

⁸⁸ SMITH, T., *The Pattern of Imperialism, The United States, Great Britain, and the late-industrializing world since 1815*, Cambridge 1981, s. 85.

⁸⁹ DIXON, CH., *South East Asia in the world-Economy*, Cambridge 1991, s. 106.

⁹⁰ Tamtéž, s. 101–121.

dekádách postavena, vedly ke ztrátě funkčnosti kolonizačního modelu.⁹¹ Válečná zkušenost a nová ekonomická realita přesvědčila evropské státy o potřebě zajistit svou budoucnost spíše na principu kolektivní bezpečnosti a rovněž ekonomické spolupráci jak mezi sebou navzájem, tak i s dalšími státy podílejícími se na kapitalistickém světovém systému. Tato spolupráce našla vyjádření v nových organizacích jako je například Světová banka, Mezinárodní měnový fond, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj a Všeobecná dohoda o clech a obchodu.⁹²

4.1 Ekonomický pohled na Indonéskou nezávislost

Při pohledu na makroekonomická data exportu v období 1930 až 1940 japonský, americký i britský⁹³ import do Indonésie převyšoval čím dál tím výrazněji ten nizozemský. V rámci exportu Nizozemí až do roku 1939 však stále figurovalo mezi nejdůležitějšími odběrateli.⁹⁴ Ačkoliv se statistiky z různých zdrojů poněkud liší, lze konstatovat, že bezprostředně před Druhou světovou válkou byla s Nizozemským královstvím realizována necelá čtvrtina zahraničního obchodu kolonie. Vlivem ekonomické krize ve třicátých letech a úpadku důležitosti klasických exportních komodit jako byl tabák, cukr, čaj a pepř, se většina investic soustředila do vnějších ostrovů, které produkovali atraktivní exportní suroviny v čele s ropnými produkty. Zároveň se v předválečném období zintenzivňoval vnitřní obchod v rámci kolonie, na kterém se podílela místní drobná buržoazie. Stále větší část obyvatelstva centrálních ostrovů tedy nacházela uplatnění mimo ekonomickou sféru ovládanou Nizozemci. Tento jev se projevoval nejvýrazněji v centrálních ostrovech souostroví produkujících potraviny pro obyvatele kolonie.⁹⁵ V letech 1930-1933 poklesl export na 25 procent předcházející hodnoty. I přes snahu centrální vlády tento pokles zastavit, celková výkonnost ekonomiky poklesla o 50%. Jelikož nemělo Nizozemí dostatečnou sílu na otevírání nových trhů, vedl nedostatek domácího kapitálu a nízká konkurenceschopnost k fúzování řady nizozemských podniků se zahraničním kapitálem a to zejména britským, americkým a japonským.⁹⁶ Na tomto místě se hodí připomenout důležitost urbanizovaných a industrializovaných částí Jávy pro vznik nacionálního hnutí. Právě ve zdejších Evropany zřízených školách a ne mezi tradičními aristokratickými elitami, se začaly utvářet národní

⁹¹ SRINIVASAN, s. 63–70.

⁹² SMITH, s. 90–91.

⁹³ Po započtení dalších částí impéria.

⁹⁴ MITCHELL, B., *International historical statistics 1715–2005: Africa, Asia and Oceania*, Basingstoke 2007, s. 594-597.

⁹⁵ KING, V. T., *The Sociology of Southeast Asia, Transformations in a Developing region*, Copenhagen 2008, s. 74–81.

⁹⁶ DUBOVSKÁ a kol., s. 247–249.

myšlenky a národní program.⁹⁷

Poválečné statistiky zahraničního obchodu ukazují, že Nizozemí i přes vyhrocené vztahy s nově vznikajícím státem stále figurovalo mezi nejdůležitějšími obchodními partnery i v průběhu padesátých let, a to zejména jako importér důležitých komodit. To lze vysvětlit přetrvávajícím vlivem nizozemského kapitálu v těchto oblastech (ropa, guma a další).⁹⁸ Především silnou vazbou na takzvané vnější ostrovy tyto komodity produkující.⁹⁹ Tento vztah však postupně relativně i absolutně upadal ve prospěch exportu do Malajsie, Austrálie a zejména USA a Velké Británie. I z pohledu Nizozemců můžeme v poválečném období pozorovat relativní úpadek ekonomické důležitosti kolonie ve prospěch obchodu v rámci západní Evropy a dalších ekonomických center poválečného světa.¹⁰⁰ Zájem Nizozemců o postavení vnějších ostrovů v jimi navrhovaném decentralizovaném státě, byl tedy také motivován jejich tamními investicemi. Dalším problémem nového státu byla čínská menšina, která na souostroví fungovala jako obchodnická vrstva pod holandskou správou, jejíž ztotožnění se s novým státem bylo dlouhodobě problematické. Stejně tak problematickou, byla otázka postavení několika set tisíc v Indonésii žijících Nizozemců.

Z dlouhodobého hlediska byla Nizozemská správa Východní Indie velice direktivní a přímá. Až do vypuknutí Druhé světové války se v hlavním politickém proudu prakticky neobjevoval náznak rétoriky dočasnosti tamní správy, ta sama sebe prezentovala jako osvícenou a trvalou. V tomto ohledu byla velice podobná například té francouzské v Indočíně. Nizozemci byli na tomto svém „Tropickém Holandsku“ mnohem více závislí než Britové na svých koloniích v regionu. Úroveň této závislosti má přímou souvislost se silou tamního kapitalismu a s rozsahem a diverzitou jejich koloniálního panství. Rozdíl vztahu mezi centrem a periferií však nebyl ve druhu exploatace periferie, ale v jejím rozsahu.¹⁰¹ Náznak změny tohoto postoje se objevil až v průběhu války, kdy královna Vilemína při rozhovoru s americkým prezidentem vágně připustila možnost nezávislé vlády na Jávě v následujících patnácti až padesáti letech. O nezávislosti vnějších ostrovů souostroví pak z jejího pohledu nemohla být řeč. Tento postoj byl v rámci Nizozemí všeobecně sdílený. V rozhlasovém projevu k nizozemskému národu vyjádřila přesvědčení, že Nizozemská východní Indie bude součástí nizozemského Commonwealthu národů. I tyto minimální snahy však díky neochotě

⁹⁷ BENDA, s. 1058–1073.

⁹⁸ VAN DER KROEF, J., M., *Indonesia's Economic Dilemma*, in: *Far Eastern Survey*, Vol. 29, No. 4, 1960, s. 59.

⁹⁹ TOUWEN, J., *The Economic History of Indonesia*, Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-indonesia/>, [cit. 3. 8. 2016]

¹⁰⁰ MITCHELL, B., *International historical statistics 1715–2005: Europe*, Basingstoke 2005, s. 629–630.

¹⁰¹ DIXON, s. 84.

vyjednávat s nacionalisty po válce posloužili pouze jako základ mírových rozhovorů, ale reálně důsledky neměly žádné.¹⁰²

4.2 Ekonomický pohled na Malajskou nezávislost

Malajské obchodní vazby na koloniální centrum a další součásti impéria byly ve 30. a 40. letech stále poměrově i absolutně významné. Mezi pět nejdůležitějších obchodních partnerů patřila mimo Británii rovněž Indie. Obchodní bilance byla navíc s oběma zeměmi poměrně vyrovnaná,¹⁰³ což zajišťovalo oboustrannou zainteresovanost na jeho pokračování a dobrých vztazích. Odhady hovoří až o třetině exportu v roce 1938 směřovaném buď přímo do Británie, nebo do jiných částí impéria. V případě dovozu se dokonce jednalo o celou polovinu.¹⁰⁴ Dalšími důležitými partnery byla v těchto dekádách Indonésie, jejíž vývoz do Malajsie dlouhodobě převyšoval dovoz a to i několikanásobně. Pakliže se podíváme na obchodní bilanci se Spojenými státy, která je takřka přesně opačná, není těžké odvodit, že malajské přístavy sloužily za překladiště indonéských surovin, případně zde byly i částečně zpracovávány. Není bez významu, že v poválečných letech byl tento úzký vztah Malajsie k britské ekonomice zachován, a ještě dlouhé dekády ho nepřekonala ani obchodní výměna s USA nebo Japonskem.¹⁰⁵

Ztráta Indie a nejistota dalšího vývoje v poválečné Evropě přiměla Británii ke krátkému návratu k myšlence impéria jakožto dodavatele surovin a zdroje kapitálu, který by vyrovnal dolarový dluh vůči USA. Malajsie by díky svým strategickým surovinám v takovémto plánu hrála důležitou úlohu.¹⁰⁶ Poválečný vývoj světové ekonomiky však tyto vize připomínající dřívější neo-merkantilismus nenaplnil. Širší kontext dekolonizace Britského impéria napovídá, že jeho postupný rozpad nebyl souhrou náhod, nebo dominovým efektem, ale důsledkem hlubokých ekonomických a sociálních změn po Druhé světové válce. Obrátil se trend britského vývozu občanů do kolonií, naopak bylo potřeba začít dovážet stále větší počet pracovníků z nich.¹⁰⁷ Žádný stát však neměl tak propracovanou dekolonizační politiku jako Velká Británie. Existence dekolonizačních mechanismů původně existujících pro bývalá dominia se ukázala jako zásadní pro proces poválečné dekolonizace a navíc jako oboustranně výhodný. Přejít bývalé kolonie do statusu člena Commonwealthu v britské veřejnosti

¹⁰² SRINIVASAN, s. 96–98.

¹⁰³ MITCHELL, *Asia*, s. 611–612.

¹⁰⁴ DIXON, s. 116–117.

¹⁰⁵ MITCHELL, *Asia*, Tamtéž.

¹⁰⁶ HOLÍK, s. 24–25.

¹⁰⁷ HOPKINS, A. G., *Rethinking Decolonization*, in: *Past & Present*, No. 200, 8/2008, s. 211–247.

nezbuzoval přílišnou nevoli, která by jeho provedení politicky ohrožovala.¹⁰⁸ S postupným nárůstem členů společenství začínalo být čím dál tím více jasné, že udržení jednotné politiky „britského světa“ nebude dlouhodobě možné. Makroekonomické ukazatele mateřské země stále více zemi směřovali k integraci s kontinentální Evropou. Tyto síly však nebyli v polovině padesátých let zdaleka tak silné a Britské impérium mělo stále co nabídnout.¹⁰⁹

Nový Commonwealth nebyl nástupcem toho předválečného, coby symbol britské dominance nad jeho členy. Jednalo se o společenství vzájemného obchodu, v němž si Británie udržovala prestiž a především náskok před ekonomickou konkurencí a to i tou z USA. Členské státy naproti tomu profitovaly z ochrany Britské armády a to jak před vnějšími, tak i vnitřními hrozbami v čele s tou komunistickou, a navíc získávaly prestiž z udržování kontinuity a poklidného přechodu moci.¹¹⁰ Konkrétně v Malajském případě představovala cínová naleziště a gumovníková produkce pro šterlinkovou zónu důležitý zdroj směnitelných dolarů.¹¹¹ Britský kapitál získal díky postupné dekonstrukci impéria při současném odbourávání obchodních bariér ve světovém obchodu cestu, jak expandovat do dalších perspektivních trhů jako byla Evropa a USA za současného udržení si vlivu v zemích Commonwealthu.¹¹²

4.3 Závěr a shrnutí

Periferialita obou kolonizovaných zemí je jasně patrná již z pohledu na jejich exportní a importní portfolio. Export často nezpracovaných surovin s nízkou přidanou hodnotou, který byl navíc zpočátku v rámci uzavřených měnových systémů, je v rámci světového systému považován za možná ten nejdůležitější ukazatel takového postavení. Velká část tohoto exportu byla navíc pod kontrolou zahraničního kapitálu, který často pocházel z mateřské, tedy centrální, země. To se ještě dlouhou dobu nemělo změnit a to ani po dosažení jejich nezávislosti. Rozdíly v poměru obou zemí k jejich evropským centrům jsou však i přesto významné. Nizozemské království na rozdíl od Británie nedokázalo díky nízkému kapitálu poskytovat dostatečnou ekonomickou základnu pro zajištění ekonomického rozvoje souostroví a využívalo k tomu zahraničních investic. Nizozemská produkce rovněž nedokázala uspokojovat poptávku souostroví. Oba tyto faktory svědčí o nevýhodnosti setrvání periferie v rámci tohoto koloniálního svazku, jelikož skutečná centra ekonomických vztahů se

¹⁰⁸ SRINIVASAN, s. 16–26.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ SMITH, s. 91–110.

¹¹¹ SRINIVASAN, s. 29–30.

¹¹² WHITE, N. J., *The Business and the Politics of Decolonization, The British Experience in the Twentieth Century*, in: *The Economic History Review, New Series*, Vol. 53, No. 3, 8/2000, s. 544–564.

nacházela jinde. Rychlá urbanizace a vznik domácích ekonomických vazeb, byl pak zejména v centrálních ostrovech zdrojem sebevědomí a počátku národního uvědomění Indonésanů. Centrální ostrovy zažily v předválečné dekádě období industrializace a urbanizace,¹¹³ které měli za následek krizi tradičních vztahů v kolonii a vznik stále vzdělanější a sebevědomější vrstvy mladých pracovníků. Součástí tohoto procesu byla rovněž zvyšující se úroveň národního uvědomění.¹¹⁴ Jelikož se v porovnání s Indonésií Malajsie urbanizovala pomaleji¹¹⁵ a městům často dominovalo apolitické čínské etnikum, neměli tyto procesy tak zásadní význam pro odpor proti pokračování britské správy.

¹¹³ BÉNÉTRIX, A. S., O'ROURKE, K. H., WILLIAMSON, J. G., *The Spread of Manufacturing to the Periphery 1870–2007: Eight Stylized Facts*, in: EHES WORKING PAPERS IN ECONOMIC HISTORY, No. 21., 7/ 2012, s. 21–24.

¹¹⁴ KING, s. 74–81.

¹¹⁵ Především když vynecháme zvláštní případ Singapur.

Závěr

V obou analyzovaných zemích se poválečná dekolonizace jeví jako nevyhnutelná v důsledku popsaných změn ve světové ekonomice. Dřívější étos nadvlády bílého muže byl nahrazen nastupujícím hnutím lidských práv a érou mezinárodní migrace. Občanské národní vědomí v centrálních státech nahradilo to etnické, a tyto procesy nabíraly v průběhu 50. let na síle a ohrožovaly fungování jakéhokoliv obnoveného impéria. Jak bylo rovněž popsáno, existovaly i další makroekonomické, politické a sociální faktory, které národním hnutím v jednotlivých zemích napomáhaly. Za vůbec nejdůležitější se jeví nástup reindustrializace v obou zkoumaných zemích v meziválečném období. Ta si dle názoru mnoha autorů včetně Immanuela Wallersteina vyžaduje změnu tradiční koloniální správy do podoby národního státu. Periferní postavení daného území se tím nemění, díky roli zahraničního kapitálu v klíčových odvětvích a navázání na dřívější model světové dělby práce. Stejně tak v souladu s Wallersteinem můžeme konstatovat dominanci USA v poválečném světě, protože právě jejich postoj byl zásadní pro podobu dekolonizace obou států. Lze tedy konstatovat, že výklad těchto událostí pomocí Wallersteinova paradigmatu je možný a přináší nový náhled na zkoumané jevy.

Komparativní metodou, se podařilo prokázat, že je možné násilný a rychlý průběh dekolonizace Indonésie vysvětlit v souladu s východisky teorie světového systému. Jedná se zejména o ekonomické rozdíly v zahraničním obchodu obou periférií a rozdílu ve vojenské i ekonomické síle obou center. Uspokojivě se rovněž podařilo vysvětlit zájem Nizozemského království kolonii si alespoň částečně, i přes odpor nacionalistického hnutí, udržet a diplomatický obrat USA v této problematice v kontextu počínající Studené války. Naproti tomu etnické nejednotnost a ekonomická provázanost Malajského poloostrova s Londýnem byly zásadní faktory pro vývoj směrem k dekolonizaci postupné. Pakliže by se indonéští nacionalisté nedokázali vypořádat s komunistickými pokusy o uchopení moci, byla by tamní situace pravděpodobně značně odlišná. Jelikož se práce zabývala především zkoumáním dění v politicky centrálních oblastech kolonií, další možnosti výzkumu tématu se nabízejí u situace v periferních oblastech kolonií, jejichž postoj byl ve zkoumaném období velice komplexní a proměnlivý.

Seznam literatury

Monografie

- ALLEN, James de Vere, *The Malayan Union*, New Haven 1967.
- ANDERSON, Benedict, *Java in time of revolution occupation and resistance 1944–1946*, Sheffield 2006.
- BEASLEY, William G., *Japanese imperialism, 1894–1945*, Oxford 1987.
- CRIBB, Robert, KAHIN, Audrey, *Historical Dictionary of Indonesia*, Lanham 2004.
- DIXON, Chris, *South East Asia in the world-Economy*, Cambridge 1991.
- DUBOVSKÁ, Zorica, PETRŮ, Tomáš, ZBOŘIL, Zbořil, *Dějiny Indonésie*, Praha 2005.
- FARRER, Douglas S., *Shadows of the Prophet: Martial Arts and Sufi Mysticism*, Berlin 2009.
- HOLÍK, Jiří, *Merdeka, Dekolonizace a vznik moderní Malajsie 1945-1963*, Bakalářská práce, Praha 2008.
- HOLUBEC, Stanislav, *Teorie světového systému Immanuela Wallersteina*, Diplomová práce, Praha 2006.
- HROCH, Miroslav, *Úvod do studia dějepisu IV.: Metody historikovi práce*, Praha 1983.
- CHRISTIE, Clive J., *A modern History of South East Asia Decolonization, Nationalism and Separatism*, London 2010.
- KING, Victor T., *The Sociology of Southeast Asia Transformations in a Developing region*, Copenhagen 2008.
- KOCKA, Jürgen, *The Uses of Comparative History*, in: *Societies made up of history*, Essays in Historiography, Intellectual History, Professionalisation, Historical Social Theory, and Proto-Industrialisation, Bjork, Nybom, Molin, Aberg (eds), Edsbruk 1996, s. 198–209.
- LAMOUREUX, Florence, *Indonesia A Global Studies Handbook*, Honolulu 2003.

- MALLINSON, William, *From neutrality to commitment Dutch foreign policy NATO and European Integration*, London 2010.
- MITCHELL, Brian, *International historical statistics 1715-2005: Africa, Asia and Oceania*, Basingstoke 2007.
- MOZINGO, David, *Chinese Policy Toward Indonesia, 1949–1967*, Sheffield 2003.
- OSBORNE, Milton E., *Southeast Asia: An Introductory History*, Crows Nest 2000.
- PEČENKA Marek, LUŇÁK Petr a kol., *Encyklopedie moderní historie*, Praha 1999.
- SKŘIVAN, Aleš, *Japonská válka, 1931-1945*, Praha 1997.
- SMITH, Tony, *The Pattern of Imperialism, The United States, Great Britain and the late-industrializing world since 1815*, Cambridge 1981.
- SRINIVASAN, Krishnan, *The Rise, Decline and Future of the British Commonwealth*, Basingstoke 2005.
- TARLING, Nicholas, *The Cambridge History of Southeast Asia*, Cambridge 1992.
- UNITED STATES ARMY SERVICE FORCES, *Instructions for American Servicemen in Dutch Indonesia during World War II*, Amsterdam 2009.
- WALLERSTEIN, Immanuel, *The Essential Wallerstein*, New York 2000.
- WALLERSTEIN, Immanuel, *The politics of the world-economy The states, the movements and the civilizations*, London 1984.
- ZBOŘIL, Z., *Dějiny Malajsie*, Praha 2009.

Odborné články

- BENDA, Harry J., *Decolonization in Indonesia: The Problem of Continuity and Change*, in: *The American Historical Review*, Vol. 70, No. 4, 7/1965.
- BÉNÉTRIX, Agustín S., O'ROURKE, Kevin H., WILLIAMSON, Jeffrey G., *The Spread of Manufacturing to the Periphery 1870–2007: Eight Stylized Facts*, in: *EHES WORKING PAPERS IN ECONOMIC HISTORY*, No. 21., 7/ 2012.

- HOPKINS, Antony G., *Rethinking Decolonization*, in: *Past & Present*, No. 200, 8/2008.
- KHENG, Cheah B., *The Communist insurgency in Malaysia, 1948-90: Contesting the national-state and social change*, in: *New Zealand Journal of Asian Studies* No. 11, 6/2009.
- PALMIER, Leslie H., *Sukarno, the Nationalist*, in: *Pacific Affairs*, Vol. 30, No. 2, 1957.
- SCHOLZ, Milan, *Komparativní přístup v historiografii a transnacionální historická problematika*, in: *Sociální studia*, 1/2009.
- VAN DER KROEF, Justus, M., *Indonesia's Economic Dilemma*, in: *Far Eastern Survey*, Vol. 29, No. 4, 1960.
- WHITE, Nicholas J., *The Business and the Politics of Decolonization: The British Experience in the Twentieth Century*, in: *The Economic History Review, New Series*, Vol. 53, No. 3, 8/2000.

Internetové zdroje

- Colonel DAVES, Joseph H., *The Japanese-Sponsored Military and Paramilitary Organizations*, Dostupné z: <http://www.theindonesianarmy.com/?p=69> [cit. 3. 8. 2016].
- JAKARTA GLOBE, *Netherlands Apologizes for Indonesian Colonial Killings*, dostupné z: <http://jakartaglobe.beritasatu.com/news/netherlands-apologizes-for-indonesian-colonial-killings/> [cit. 3. 8. 2016].
- TOUWEN, Jeroen, *The Economic History of Indonesia*, Dostupné z: <https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-indonesia/> [cit. 3. 8. 2016].